

Zittenblijven in Vlaanderen: de huidige stand van zaken

*Naomi Van den Branden, Machteld Vandecandelaere en Bieke De Fraine**

Het Vlaamse onderwijs wordt gekenmerkt door een hoog percentage zittenblijvers in vergelijking met andere landen. Ook blijkt dat Vlaamse leraren doorgaans eerder positieve opvattingen koesteren over de effecten van zittenblijven. Vlaams onderzoek toont echter aan dat zittenblijven zowel in het basis- als secundair onderwijs vaak niet rendeert en zelfs negatieve gevolgen heeft voor de prestaties, het psychosociaal functioneren en de verdere schoolloopbaan van leerlingen. Vanuit deze bevindingen worden enkele suggesties gedaan voor beleid en praktijk.

I. Inleiding

Jaarlijks krijgt ongeveer 4% van de Vlaamse leerlingen te horen dat ze hun jaar moeten overdoen. Op 15-jarige leeftijd geeft 27% van de Vlaamse leerlingen aan ooit al eens te zijn blijven zitten, zo blijkt uit PISA 2012¹. Het aantal zittenblijvers in Vlaanderen ligt daarmee twee keer hoger dan het OESO-gemiddelde. In het Vlaamse onderwijs wordt zittenblijven vaak als een zinvolle praktijk beschouwd, maar is dit wel zo? Wat is er geweten over de effecten van zittenblijven? En hoe komt het dat er jaarlijks zoveel zittenblijvers zijn? Met dit artikel trachten we een overzicht te bieden van wat er momenteel geweten is over zittenblijven in basis- en secundair onderwijs in Vlaanderen².

II. Zittenblijven in cijfers

Kleuteronderwijs

Zittenblijven in de derde kleuterklas is in Vlaanderen min of meer maatschappelijk aanvaard. Wanneer men van mening is dat een kind nog niet schoolrijp is, kan beslist worden om het kind te laten 'doorkleuteren'. In Vlaanderen bestaan hiervoor geen specifieke criteria zoals bijvoorbeeld een centrale toets maar wordt de beslissing genomen na overleg tussen de leerkracht, het CLB en de ouders. De school kan

* Naomi VAN DEN BRANDEN is masterstudente onderwijs- en opleidingskunde aan de KU Leuven. Machteld VANDECANDELAERE is postdoctoraal onderzoeker aan het Centrum voor Onderwijseffectiviteit en –evaluatie (KU Leuven) en Bieke DE FRAINE is hoofddocent aan de KU Leuven en hoofd van het Centrum voor Onderwijseffectiviteit en –evaluatie.

¹ PISA staat voor Programme for International Student Assessment en is een grootschalig internationaal vergelijkend onderzoek van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), waarin om de drie jaar een steekproef van 15-jarigen in meer dan 65 deelnemende landen getest wordt op wiskundige, wetenschappelijke en talige geletterdheid.

² In Wallonië ligt het percentage zittenblijvers bijna dubbel zo hoog in vergelijking met Vlaanderen. Hier geeft 47% van de 15-jarigen aan reeds een jaar gedubbeld te hebben. In dit artikel wordt enkel gefocust op zittenblijven in Vlaanderen.

slechts een advies tot zittenblijven geven en het zijn de ouders die de uiteindelijke beslissing nemen. Wel moet elke 6-jarige minstens 220 halve dagen aanwezig geweest zijn in de derde kleuterklas om rechtstreeks te mogen instromen in het eerste leerjaar. Voor leerlingen die deze norm niet halen, beslist de klassenraad van de lagere school of het kind mag starten in het eerste leerjaar. De school bepaalt zelf de wijze waarop ze deze beslissing neemt (Decreet basisonderwijs, Artikel 13, §1).

Omdat het kleuteronderwijs in Vlaanderen niet verplicht is, zijn er geen officiële cijfers beschikbaar over het aantal zittenblijvers in de derde kleuterklas. Wel weten we hoeveel leerlingen met vertraging starten in de lagere school. In het schooljaar 2014-2015 zat 4,2% van de Vlaamse kinderen die volgens hun geboortjaar in het eerste leerjaar zouden moeten zitten (en dus leerplichtig zijn) nog in de derde kleuterklas. De meerderheid hiervan dubbelde de derde kleuterklas, maar ook kinderen die met vertraging in het kleuteronderwijs instapten, behoren tot deze groep.

Cijfers uit de statistische jaarboeken (zie tabel 1) tonen aan dat het aantal verlate instromers in het eerste leerjaar een lichte daling kent. In 2009 startte 5,72% met vertraging aan het eerste leerjaar, in 2014 was dit nog 4,2%. Deze daling is echter een recent fenomeen; tussen 1988 en 2014 steeg het percentage vertraagde instromers met maar liefst 2,4%. De recente daling in het aantal verlate instromers zou erop kunnen wijzen dat het aantal zittenblijvers in de derde kleuterklas geleidelijk afneemt.

Tabel 1. Evolutie van het percentage leerlingen met een vertraagde instroom in het eerste leerjaar.

	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015
Jongens	6,79%	6,80%	6,49%	6,19%	5,71%	5,11%
Meisjes	4,62%	4,95%	4,71%	4,19%	4,09%	3,33%
Totaal	5,72%	5,89%	5,61%	5,20%	4,91%	4,24%

Bron: Statistisch jaarboek (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2015)

Uit tabel 1 blijkt dat jongens iets vaker vertraagd instromen in het eerste leerjaar dan meisjes. Uit deze gegevens kunnen we echter niet afleiden of jongens ook vaker blijven zitten. In de representatieve steekproef van het SiBO-onderzoek³ werden geen significante verschillen vastgesteld tussen jongens en meisjes wat betreft zittenblijven in de derde kleuterklas in het schooljaar 2003-2004. Daarnaast toont onderzoek aan dat kinderen geboren in november of december een grotere kans hebben om te blijven zitten, het zogenaamde geboortemaandeffect. Als gevolg van het jaarklassensysteem, waarbij kinderen gegroepeerd worden volgens hun geboortjaar, zijn de kinderen

³ SiBO staat voor Schoolloopbanen in Basisonderwijs en is een grootschalige longitudinale studie van het Steunpunt voor Studie- en Schoolloopbanen (SSL) waarbij de lagere schoolloopbaan van een cohorte van bijna 4000 leerlingen uit 122 scholen in kaart gebracht werd. Het project startte in 2002, wanneer de kinderen in de derde kleuterklas zaten. In het schooljaar 2003-2004 deed 4% van deze kinderen de derde kleuterklas opnieuw.

geboren in november en december bijna een jaar jonger dan de oudste kinderen in de groep. Op jonge leeftijd is dit verschil in ontwikkelingsniveau groot. Verder zijn gedrags- en emotionele problemen, een allochtone achtergrond en een lage socio-economische status factoren die de kans op zittenblijven in de derde kleuterklas vergroten (Gadeyne, Onghena & Ghesquière, 2008).

Lager onderwijs

In het lager onderwijs hebben scholen heel wat vrijheid wat betreft de adviesvorming rond zittenblijven. De beslissing om een leerling te laten zittenblijven is niet gebaseerd op decretaal vastgelegde objectieve criteria. Het is de school die in samenspraak met het CLB beslist of een leerling blijft zitten; ouders hebben weinig tot geen inspraak. Op 4 april 2014 werd aan Artikel 8 van het Decreet basisonderwijs volgende passage toegevoegd:

“Een school die beslist het ononderbroken leerproces van een leerling te doorbreken door deze leerling het aanbod van het afgelopen schooljaar gedurende het daaropvolgende schooljaar nogmaals te laten volgen, neemt deze beslissing na overleg met het CLB. De genomen beslissing wordt ten aanzien van de ouders schriftelijk gemotiveerd en mondeling toegelicht, waarbij de school ook aangeeft welke bijzondere aandachtspunten er in het daaropvolgende schooljaar voor de leerling zijn.” (Decreet basisonderwijs, Artikel 8).

Vanuit het decreet voor basisonderwijs worden scholen aangespoord om voor zoveel mogelijk leerlingen een ononderbroken leerproces te garanderen, maar scholen blijven beschikken over het beslissingsrecht tot zittenblijven. Indien ouders niet akkoord gaan met het advies van de school kunnen ze eventueel beslissen om hun kind in te schrijven in een andere school die wel bereid is hun kind te laten overgaan.

Het percentage zittenblijvers in schooljaar 2014-2015 wordt weergegeven in Tabel 2. In het schooljaar 2014-2015 werden ruim 8700 (2,24%) leerlingen ingeschreven in hetzelfde leerjaar als het jaar voordien. Zoals blijkt uit tabel 2, was 1 op 20 kinderen in het eerste leerjaar een zittenblijver. In het tweede leerjaar was dit 3%. In de hogere leerjaren neemt het aantal zittenblijvers geleidelijk af: 0,25% dubbelde het zesde leerjaar. Van alle leerlingen die in 2015 de lagere school beëindigden, had 14,4% een of meerdere jaren vertraging (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2015).

Tabel 2. Percentage zittenblijvers per leerjaar in 2014-2015.

	1 ^e leerjaar	2 ^e leerjaar	3 ^e leerjaar	4 ^e leerjaar	5 ^e leerjaar	6 ^e leerjaar	Totaal
Jongens	5,18%	2,91%	1,85%	1,53%	1,06%	0,24%	2,26%
Meisjes	4,89%	3,11%	2,05%	1,42%	0,88%	0,25%	2,22%
Totaal	5,04%	3,01%	1,95%	1,47%	0,97%	0,25%	2,24%

Bron: Statistisch jaarboek (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2015)

Evolutie van het percentage zittenblijvers in het Vlaamse lager onderwijs.

	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015
Jongens	2,95%	2,95%	2,72%	2,39%	2,37%	2,26%
Meisjes	2,91%	3,02%	2,70%	2,32%	2,29%	2,22%
Totaal	2,93%	3,00%	2,71%	2,36%	2,33%	2,24%

Bron: Statistisch jaarboek (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2015)

Het percentage zittenblijvers in het lager onderwijs is de afgelopen jaren geleidelijk gedaald. Waar vijf jaar geleden nog 2,93% van de leerlingen een jaar overdeed, was dit in 2014-2015 nog 2,24%. Vooral in het eerste leerjaar blijven beduidend minder leerlingen zitten. In 2009-2010 was 7,10% van de leerlingen in het eerste leerjaar een zittenblijver, in 2014-2015 slechts 5,04%.

Zittenblijvers in het lager onderwijs zijn vaker leerlingen die zwakker presteren voor wiskunde en taal, allochtone leerlingen en leerlingen van wie de moeder geen diploma hoger onderwijs heeft (Gadeyne, Onghena, & Ghesquière, 2008). Net als in de derde kleuterklas, blijkt de geboortemaand van leerlingen ook in de lagere school invloed te hebben op de kans tot zittenblijven. Tussen jongens en meisjes zijn er geen significante verschillen wat betreft zittenblijven in het lager onderwijs.

Secundair onderwijs

In het secundair onderwijs is de regelgeving omtrent zittenblijven uitgebreider. Aan het eind van het schooljaar krijgen leerlingen een A-, B- of C-attest. Deze attesten worden uitgereikt door de klassenraad. Ook hier worden in Vlaanderen geen objectieve criteria en/of standaardprocedures gehanteerd. In tegenstelling tot het basisonderwijs zijn de attesten in het secundair onderwijs bindend. Leerlingen blijven verplicht zitten na een C-attest. Bij een B-attest wordt de leerling de keuze gegeven het jaar opnieuw te doen of te veranderen van studierichting. Uit onderzoek van Spruyt, Laurijssen en Van Dorsselaar (2009) blijkt dat ongeveer een kwart van de leerlingen met een B-attest ervoor kiest te blijven zitten, de rest verandert van studierichting en/of onderwijsvorm. De socio-economische status van leerlingen blijkt een rol te spelen bij deze keuze. Leerlingen met een hogere socio-economische status kiezen eerder om hun jaar opnieuw te doen. Hoogopgeleide ouders hebben immers nog sterk het idee dat ASO beter is en zijn bij een B-attest eerder geneigd om hun kind te laten dubbelen. Bovendien kunnen zij de kost van een extra jaar studeren ook gemakkelijker betalen dan kansarme ouders. Leerlingen met een lagere socio-economische status blijken vaker 'af te stromen' naar een minder gewaardeerde onderwijsvorm (Spruyt, Laurijssen & Van Dorsselaar, 2009). In het kader van de hervorming van het secundair onderwijs ligt een voorstel op tafel om zittenblijven na een B-attest niet meer mogelijk te maken, om zo het aantal zittenblijvers in Vlaanderen terug te dringen (Vlaams

Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2013).

Het secundair onderwijs telt het grootste aantal zittenblijvers. Maar liefst 4,63% van de leerlingen deed in 2014-2015 zijn/haar jaar opnieuw. Percentages verschillen sterk per onderwijsvorm en leerjaar. Zo blijven er in het KSO beduidend meer leerlingen zitten dan in de andere onderwijsvormen. Het jaar dat het vaakst wordt overgedaan is het vijfde jaar (1^e leerjaar van de 3^e graad). Van alle leerlingen in het vijfde jaar secundair, zit ongeveer 1 op 10 er voor de tweede keer. In het eerste jaar secundair onderwijs zijn er relatief weinig zittenblijvers (zie tabel 3).

Tabel 3. Zittenblijvers in het Vlaams secundair onderwijs in 2014-2015.

		Jongens	Meisjes	Totaal
1 ^e jaar	1A	3,49%	2,08%	2,79%
	1B	1,67%	1,09%	1,41%
	Totaal	3,23%	1,96%	2,60%
2 ^e jaar	2	2,89%	1,74%	2,30%
	BVL	5,58%	3,28%	4,60%
	Totaal	3,41%	1,97%	2,70%
3 ^e jaar	ASO	3,16%	1,89%	2,46%
	TSO	11,25%	7,07%	9,46%
	BSO	10,18%	7,45%	9,00%
	KSO	23,44%	11,32%	15,76%
	Totaal	7,73%	4,43%	6,12%
4 ^e jaar	ASO	3,37%	1,61%	2,39%
	TSO	8,62%	5,24%	7,16%
	BSO	6,71%	5,01%	5,94%
	KSO	13,27%	8,05%	9,95%
	Totaal	6,20%	3,48%	4,85%
5 ^e jaar	ASO	6,17%	2,96%	4,38%
	TSO	13,36%	9,78%	11,82%
	BSO	8,61%	7,38%	8,05%
	KSO	19,97%	9,95%	13,46%
	Totaal	9,84%	6,24%	8,08%
6 ^e jaar	ASO	2,14%	0,77%	1,37%
	TSO	5,60%	2,70%	4,30%
	BSO	5,57%	3,19%	4,45%
	KSO	6,77%	3,19%	4,45%
	Totaal	4,39%	1,92%	3,14%
Totaal		5,87%	3,37%	4,63%

Bron: Statistisch jaarboek (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2015)⁴

⁴, ² Niet inbegrepen in deze cijfers: leerlingen uit BuSO, OKAN, modulair onderwijs, 3e leerjaar van de 3e graad, Se-n-Se en 4e graad.

Evolutie van het percentage zittenblijvers in het Vlaams secundair onderwijs.

	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015
Jongens	7,15%	6,87%	6,65%	6,26%	6,17%	5,87%
Meisjes	4,36%	4,11%	3,95%	3,67%	3,62%	3,37%
Totaal	5,77%	5,51%	5,32%	4,98%	4,91%	4,63%

Bron: Statistisch jaarboek (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2015)⁵

Net als in het basisonderwijs kent het percentage zittenblijvers in het secundair een licht dalende trend. In 2009-2010 bleef 5,77% zitten, in 2014-2015 was dit nog 4,63%.

In tegenstelling tot het basisonderwijs blijkt in het secundair onderwijs geslacht een sterke voorspeller te zijn van zittenblijven. In alle jaren van het secundair onderwijs hebben jongens bijna dubbel zo veel kans om te blijven zitten dan meisjes (gemiddeld 5,87% versus 3,37%). Het geboortemaandeffect op zittenblijven is niet meer van toepassing in het secundair onderwijs.

III. Vlaams onderzoek naar de effecten van zittenblijven

Of zittenblijven al dan niet effectief is, werd al meermaals onderzocht. De eerste onderzoeken naar de effecten van zittenblijven dateren uit de jaren '60. Echter vonden de meeste van deze studies plaats in de Verenigde Staten en kunnen de resultaten ervan niet zomaar gegeneraliseerd worden naar de situatie in Vlaanderen. De laatste jaren werd ook in Vlaanderen onderzoek gedaan naar de effecten van zittenblijven op leerprestaties, psychosociaal functioneren en de verdere schoolloopbaan van leerlingen. Voor we ingaan op de resultaten van recent Vlaams onderzoek, maken we enkele methodologische kanttekeningen bij onderzoek naar zittenblijven.

Methodologie in onderzoek naar zittenblijven

Onderzoek naar de effectiviteit van zittenblijven gaat gepaard met enkele methodologische uitdagingen. Ten eerste is het belangrijk om te bepalen met wie we de zittenblijvers best vergelijken. In het onderzoek naar zittenblijven wordt gebruik gemaakt van **twee soorten vergelijkingen**. Leerjaarvergelijkingen (*same-grade comparisons*) vergelijken zittenblijvers met hun jongere leerjaargenoten. In leeftijdsvergelijkingen (*same-age comparisons*) worden zittenblijvers vergeleken met hun leeftijdsgenoten die wél doorstroomden naar het volgende leerjaar en dus een jaar hoger zitten. Beide vergelijkingen leveren andere informatie op. Leerjaarvergelijkingen tonen hoe zittenblijvers het doen in vergelijking met hun nieuwe klasgenoten, terwijl leeftijdsvergelijkingen een idee geven van hoe zittenblijvers gepresteerd zouden hebben indien ze toch waren overgegaan naar het volgende leerjaar.

Het maken van een **eerlijke vergelijking** tussen beide groepen vormt een tweede methodologische uitdaging. Leerlingen die een jaar dubbelen verschillen immers zeer sterk van hun leeftijds- en leerjaargenoten die gewoon overgaan (bijvoorbeeld wat betreft thuistaal, leeftijd, eerdere prestaties, enzovoort). Dat de groep zittenblijvers verschilt van de groep doorstromers, wordt *selection bias* genoemd. Eerdere studies zijn er niet altijd in geslaagd om rekening te houden met deze verschillen. De meeste recente studies maken gebruik van quasi-experimentele methodes zoals bijvoorbeeld *propensity score* technieken, instrumentele variabelen en *regression discontinuity designs*. Met deze geavanceerde statistische technieken wordt zo adequaat mogelijk gecontroleerd voor verschillende achtergrondkenmerken van leerlingen die zittenblijven beïnvloeden. Op deze manier zijn verschillen in uitkomsten -in principe- enkel nog toe te schrijven aan het al dan niet zittenblijven.

Een derde uitdaging bestaat erin ook de langetermijneffecten van zittenblijven in kaart te brengen. Uit internationaal onderzoek blijkt namelijk dat zittenblijven op korte termijn positieve effecten kan hebben (maar dit ten koste van een extra jaar), terwijl de praktijk op lange termijn vaak niet rendeert of zelfs negatieve effecten met zich meebrengt. Om de langetermijneffecten van zittenblijven in kaart te brengen, zijn er **longitudinale gegevens** nodig. In Vlaanderen beschikken we over de SiBO-databank voor het basisonderwijs en de LOSO⁶- en LiSO-databank voor het secundair onderwijs. Zulke longitudinale gegevens zijn zeer geschikt om de effecten van zittenblijven op korte en lange termijn te onderzoeken.

Dat deze methodologische overwegingen belangrijk zijn voor het onderzoek naar de effectiviteit van zittenblijven, blijkt uit de meta-analyse van Allen et al. (2009). De auteurs analyseerden 22 onderzoeken naar zittenblijven en toonden aan dat studies waarin onvoldoende gecontroleerd wordt voor *selection bias* meer negatieve effecten van zittenblijven vaststellen. Methodologisch sterker onderzoek toont meer genuanceerde effecten van zittenblijven. De Vlaamse onderzoeken die hieronder besproken worden, maken (op een uitzondering na) allemaal gebruik van longitudinale data en *propensity score* technieken⁷. Zittenblijvers worden daarbij telkens vergeleken met leerlingen die equivalent zijn in termen van risicofactoren die zittenblijven voorafgaan, maar toch overgingen naar het volgende leerjaar.

⁶ In de LOSO-studie (Longitudinaal Onderzoek Secundair Onderwijs) werden 6400 leerlingen die in 1990 in het secundair onderwijs startten, gevolgd gedurende 10 jaar. De meer recente LiSO-studie (Loopbanen in het Secundair Onderwijs) is een project van het Steunpunt voor Studie- en Schoolloopbanen (SSL) dat van start ging in schooljaar 2012-2013 en volgt zowel de prestaties als niet-cognitieve uitkomsten (op basis van leerlingenvragenlijsten) van een cohorte van bijna 6500 leerlingen uit 51 scholen doorheen het secundair onderwijs.

⁷ *Propensity score* technieken zijn statistische methoden waarbij aan iedere leerling uit de steekproef een *propensity score* (PS) wordt toegekend. Deze score wordt berekend op basis van verschillende achtergrondvariabelen (zoals geslacht, geboortemaand, thuistaal, intelligentie, ...) en drukt de kans op zittenblijven uit. Zittenblijvers en doorstromers met dezelfde PS kunnen op die manier eerlijk met elkaar vergeleken worden.

Effecten van zittenblijven in het kleuteronderwijs

Vandecandelaere et al. (2014; 2015a, 2015b) onderzochten de invloed van zittenblijven in de derde kleuterklas op wiskundeprestaties, psychosociaal functioneren⁸ en de verdere schoolloopbaan van leerlingen. Hiervoor werd gebruik gemaakt van SiBO-gegevens. Kinderen uit de derde kleuterklas werden vergeleken met leerjaar- en leeftijdsgenoten die hetzelfde risico liepen om de derde kleuterklas te dubbelen, maar toch overgingen naar het eerste leerjaar.

Effecten op leerprestaties

Wat betreft prestaties voor wiskunde, blijkt dat zittenblijvers aan het einde van hun bisjaar een kleine voorsprong hebben op hun jongere **leerjaargenoten** die equivalent zijn in termen van risicofactoren die zittenblijven voorafgaan. Echter is deze winst na een jaar al verdwenen; in het eerste leerjaar zijn de wiskundeprestaties van zittenblijvers vergelijkbaar met die van hun leerjaargenoten.

In vergelijking met doorgestroomde **leeftijdsgenoten** lopen de zittenblijvers tijdens het bisjaar een achterstand op. Dit is logisch aangezien ze dat jaar geen nieuwe leerstof aangeboden krijgen. Vanaf het eerste leerjaar wordt deze achterstand gedeeltelijk ingehaald, maar wanneer de leerlingen 11 jaar zijn, scoren zittenblijvers nog steeds significant lager dan normaalvorderende leeftijdsgenoten. Indien de zittenblijvers dus waren overgegaan naar het eerste leerjaar zouden ze gedurende hun hele lagere schoolloopbaan hoger gescoord hebben voor wiskunde. Van de kinderen die in de derde kleuterklas een grote kans hebben om te blijven zitten, maar toch overgaan naar het eerste leerjaar, blijft echter een groot deel in het eerste leerjaar zitten. Deze kinderen blijken het op 11-jarige leeftijd nog minder goed te doen voor wiskunde dan kleuterzittenblijvers. Wat betreft de wiskundeprestaties zes jaar later is het dus gunstiger voor een kind de derde kleuterklas te dubbelen dan het eerste leerjaar.

Effecten op psychosociaal functioneren

Kinderen die in de derde kleuterklas blijven zitten, doen het beter op vlak van psychosociaal functioneren dan hun normaalvorderende **leeftijdsgenoten**. Zittenblijvers vertonen tijdens het bisjaar minder hyperactief en asociaal gedrag en meer zelfstandigheid en zelfvertrouwen. Doorheen de volledige lagere schoolloopbaan hebben zittenblijvers bovendien betere relaties met klasgenoten en voelen ze zich beter op school. Na zes jaar, wanneer de zittenblijvers in het vijfde leerjaar zitten en hun leeftijdsgenoten die wel overgingen in het zesde leerjaar zitten, is er nog steeds een significant verschil in hyperactief, asociaal en agressief gedrag, in het voordeel van de zittenblijvers.

⁸ Het psychosociaal functioneren werd in het SiBO-onderzoek gemeten aan de hand van leerkrachtvragenlijsten die peilden naar onder meer welbevinden, gedrag en attitudes van leerlingen in hun klas.

Invloed op de verdere schoolloopbaan

Vandecandelaere et al. (2014) bekeken ook de lagere schoolloopbaan van kleuterzittenblijvers. Van een representatieve groep kinderen die de derde kleuterklas dubbelde, doorliep 37% nadien de lagere school zonder vertraging. Iets meer dan 9% werd na het eerste leerjaar doorverwezen naar het buitengewoon onderwijs, 4% stapte meteen na het bisjaar over naar het buitengewoon onderwijs en nog eens 4% maakte deze overstap na het tweede leerjaar. Opvallend is dat van de leerlingen met gelijkaardige achtergrondkenmerken (en dus een even hoge kans op zittenblijven) die toch overgingen naar het eerste leerjaar ook slechts 37% de lagere school doorliep zonder vertraging. Maar liefst 32% van de risicokinderen die toch doorstroomde naar het eerste leerjaar bleef vervolgens in het eerste leerjaar zitten en nog eens 8% dubbelde het tweede leerjaar.

Effecten van zittenblijven in het lager onderwijs

Goos et al. (2010) onderzochten aan de hand van de SiBO-data de impact van zittenblijven in het eerste leerjaar op de prestaties in wiskunde en technisch lezen, het psychosociaal functioneren en de verdere schoolloopbaan van leerlingen. Naar zittenblijven in de andere leerjaren werd in Vlaanderen tot op heden geen onderzoek gevoerd.

Effecten op leerprestaties

Uit de studie van Goos et al. (2013) blijkt dat kinderen die het eerste leerjaar dubbelen tijdens hun bisjaar beter presteren voor zowel wiskunde als technisch lezen dan hun jongere **leerjaargenoten**. Dit is logisch aangezien de zittenblijvers een jaar ouder zijn en de leerstof voor de tweede keer aangeboden krijgen. Maar deze kinderen zijn hun voorsprong na dat jaar al kwijt; in het tweede leerjaar is er geen verschil meer tussen de wiskunde- en leesprestaties van zittenblijvers en hun leerjaargenoten. Bovendien kennen zittenblijvers wat betreft hun wiskunde- en leesprestaties een tragere groei dan hun equivalente leerjaargenoten die wel overgingen naar het tweede leerjaar. De zittenblijvers bouwen een achterstand op in wiskunde en technisch lezen die elk jaar groter wordt. Op het einde van de lagere school hebben de leerlingen die in het eerste leerjaar bleven zitten niet enkel een jaar schoolse vertraging opgelopen maar scoren ze ook slechter dan vergelijkbare leerjaargenoten die niet bleven zitten.

Leeftijdsgenoten die vergelijkbaar zijn in termen van risicofactoren die zittenblijven voorafgaan, maar die toch overgingen naar het tweede leerjaar, blijken op lange termijn beter te presteren voor wiskunde en technisch lezen dan de kinderen die in het eerste leerjaar bleven zitten. Met andere woorden: zittenblijvers zouden aan het einde van de lagere school beter presteren voor zowel wiskunde als technisch lezen als ze toch zouden overgaan naar het tweede leerjaar en nadien ook normaal blijven vorderen.

Effecten op psychosociaal functioneren

Uit het onderzoek van Goos et al. (2013) blijkt voorts dat zittenblijven in het eerste leerjaar geen of eerder negatieve gevolgen heeft voor het psychosociaal functioneren. **Leerjaarvergelijkingen** tonen aan dat zittenblijvers tijdens hun bisjaar even goed functioneren op psychosociaal vlak als hun jongere leerjaargenoten. Ze vertonen evenveel agressief, hyperactief en asociaal gedrag, werken even zelfstandig, hebben evenveel zelfvertrouwen en voelen zich even goed op school. Enkel op vlak van relaties met andere kinderen doen zittenblijvers het minder goed. Dit herstelt zich naarmate de leerlingen ouder worden; op het einde van de lagere school zijn de vriendschapsrelaties van zittenblijvers even goed als die van hun jongere leerjaargenoten met een gelijkaardige kans op zittenblijven. Zittenblijvers evolueren echter trager in zelfstandigheid, waardoor ze op het einde van de lagere school minder zelfstandig kunnen werken.

Uit **leeftijdsvergelijkingen** blijkt dat het psychosociaal functioneren van zittenblijvers zowel op korte als lange termijn even goed of zelfs beter zou zijn, waren ze toch overgegaan naar het tweede leerjaar. Tijdens het bisjaar vertonen zittenblijvers en hun leeftijdsgenoten die toch overgingen nog een gelijkaardig psychosociaal functioneren. Op 11-jarige leeftijd is er wel een verschil, in het voordeel van de niet-zittenblijvers. Zittenblijvers doen het minder goed wat betreft zelfstandigheid, relaties met klasgenoten, welbevinden op school en zelfvertrouwen in vergelijking met leerlingen met een gelijkaardig risico op zittenblijven die toch overgingen naar het tweede leerjaar.

Deze bevindingen verschillen van trends in internationaal onderzoek, waar geen uitgesproken negatieve effecten van zittenblijven in het eerste leerjaar op psychosociaal functioneren gevonden worden. Bovendien verschillen deze bevindingen met de resultaten wat betreft zittenblijven in de derde kleuterklas. De onderzoeken impliceren dat het voor het psychosociaal functioneren van kinderen gunstiger is te blijven zitten in de derde kleuterklas dan in het eerste leerjaar. Dit blijkt ook uit de studie van Vandecandelaere et al. (2014), waarin het psychosociaal functioneren van zittenblijvers in de derde kleuterklas met dat van zittenblijvers in het eerste leerjaar vergeleken werd. Op lange termijn doen kinderen die de derde kleuterklas dubbelen het beter op vlak van zelfstandigheid, hyperactief gedrag, zelfvertrouwen, werkhouding en welbevinden dan leerlingen die het eerste leerjaar opnieuw doen.

Invloed op de verdere schoolloopbaan

Goos et al. (2013) onderzochten de impact van zittenblijven in het eerste leerjaar op de verdere schoolloopbaan. In vergelijking met leeftijdsgenoten die na twijfel toch overgaan naar het tweede leerjaar, hebben leerlingen die het eerste leerjaar dubbelen 18% minder kans om een tweede keer te blijven zitten doorheen hun lagere schoolloopbaan. Wel is de kans groter dat zittenblijvers overstappen naar het

buitengewoon onderwijs, van school veranderen of het secundair onderwijs starten in de B-stroom.

Effecten van zittenblijven in het secundair onderwijs

Internationaal en Vlaams onderzoek naar zittenblijven in het secundair onderwijs is schaars. In wat volgt bespreken we drie Vlaamse onderzoeken. Aan de hand van de LOSO-databank onderzochten Lamote et al. (2014) de invloed van zittenblijven in het tweede jaar secundair onderwijs op de taalprestaties, het academisch zelfconcept en de verdere schoolloopbaan van leerlingen. Demanet en Van Houtte (2013; 2014) onderzochten het verband tussen zittenblijven en schools wangedrag en gingen na of er een verband bestaat tussen zittenblijven en vriendschapsrelaties.

Effecten op leerprestaties

In tegenstelling tot zittenblijven in de kleuter- en lagere school, blijken zittenblijvers in het tweede jaar secundair onderwijs tijdens hun bisjaar niet beter te presteren voor taal dan hun leerjaargenoten. Daarenboven duiken er op lange termijn negatieve effecten op: in vergelijking met leerlingen die het secundair onderwijs doorlopen zonder te blijven zitten, presteren leerlingen die het tweede jaar bissen significant lager voor taal aan het einde van het secundair onderwijs. Leerlingen met een B-attest die ervoor kiezen te blijven zitten, scoren op het einde van het zesde jaar lager dan vergelijkbare leerlingen die na een B-attest in het tweede jaar van studierichting veranderden. De taalprestaties van leerlingen die in het tweede jaar blijven zitten na een C-attest liggen nog lager (Lamote et al., 2014).

Effecten op psychosociaal functioneren

Lamote et al. (2013; 2014) onderzochten daarnaast de invloed van zittenblijven op het **academisch zelfconcept** van leerlingen. Academisch zelfconcept verwijst naar het beeld dat leerlingen hebben van hun eigen schoolse capaciteiten. Uit het onderzoek blijkt dat leerlingen die in het tweede jaar blijven zitten, tijdens hun bisjaar een hoger academisch zelfconcept hebben dan hun jongere leerjaargenoten, wat kan wijzen op het zogenaamde *big-fish-little-pond-effect*. De verklaring voor dit verhoogde academisch zelfconcept is dat de referentiegroep van de zittenblijvers tijdens het bisjaar verandert en de leerlingen een gunstigere positie innemen in de klasgroep. In tegenstelling tot het jaar voordien zijn ze nu immers niet meer de zwakste presteerders van de klas. Op lange termijn verdwijnt dit voordeel echter; aan het einde van het secundair onderwijs is het academisch zelfconcept van zittenblijvers gelijkaardig aan dat van hun leerjaargenoten.

Demanet en Van Houtte (2014) onderzochten⁹ het verband tussen zittenblijven en **vriendschapsrelaties** in het secundair onderwijs aan de hand van data van het

⁹ In dit onderzoek werd geen gebruik gemaakt van longitudinale data, noch van quasi-experimentele methodologie. Op basis van een multiniveau-analyse werd de samenhang tussen zittenblijven enerzijds en vriendschapsrelaties en schools wangedrag anderzijds in kaart gebracht.

Vlaams Leerlingen Onderzoek, een onderzoeksproject waarin ongeveer 11.000 leerlingen in het derde en vijfde jaar secundair onderwijs een vragenlijst invulden over verschillende thema's uit hun leefwereld. Leerlingen werden onder meer gevraagd om aan te geven welke leerjaargenoten zij beschouwen als 'beste vriend(in)'. Op basis hiervan werd voor elke leerling nagegaan hoeveel andere leerlingen hem/haar als beste vriend(in) aanduiden. Uit analyse van de gegevens blijkt dat leerlingen die in het secundair onderwijs bleven zitten, minder vrienden hebben op school dan niet-zittenblijvers. Daarnaast stelden de auteurs vast dat het verband tussen zittenblijven en het aantal vriendschappen samenhangt met het percentage zittenblijvers op school. In scholen met weinig zittenblijvers is het verschil in aantal vrienden tussen zittenblijvers en normaalvorderende leerlingen het grootst (in het nadeel van de zittenblijvers), terwijl in scholen met een hoger percentage zittenblijvers de leerlingen die een jaar opnieuw deden zelfs meer vrienden blijken te hebben.

Op basis van dezelfde data gingen Demanet en Van Houtte (2013) na of er een verband bestaat tussen zittenblijven in het secundair onderwijs en **schools wangedrag** (zoals spieken bij toetsen, spijbelen, zich niet aan de regels houden). Uit deze analyse kwam naar voor dat, in vergelijking met normaalvorderende leerlingen, zittenblijvers meer wangedrag op school vertonen. Bovendien bleek ook hier sprake van een compositie-effect: in scholen met een hoger percentage leerlingen die in het secundair een jaar dubbelden, was er sprake van meer schools wangedrag, zowel bij zittenblijvers als niet-zittenblijvers.

Bij beide onderzoeken werd geen gebruik gemaakt van longitudinale data en is er voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van de resultaten. Deze tonen slechts aan dat er een verband bestaat tussen zittenblijven enerzijds en aantal vriendschappen en schools wangedrag anderzijds. Hieruit kan niet zomaar besloten worden dat zittenblijven de oorzaak is van het hebben minder vrienden of het vertonen van meer schools wangedrag. Het zou kunnen dat zittenblijvers reeds voor het bisjaar minder vrienden hadden en/of meer schools wangedrag vertoonden.

Invloed op de schoolloopbaan

Uit het onderzoek van Lamote et al. (2014) blijkt dat leerlingen die in de eerste drie jaren van het secundair onderwijs blijven zitten 45% minder kans hebben om door te stromen naar het hoger onderwijs. Er zijn geen verschillen tussen zittenblijvers en normaalvorderende leerlingen wat betreft hun keuze voor een academisch of professioneel gerichte opleiding. Verder presteren zittenblijvers even goed in het hoger onderwijs, zowel op korte als lange termijn. Leerlingen die op latere leeftijd (4de tot 6de jaar secundair onderwijs) blijven zitten, hebben 33% minder kans om hogere studies aan te vatten in vergelijking met normaalvorderende leerlingen. Bovendien kiezen ze minder vaak voor een academische opleiding. In tegenstelling tot zittenblijven in de onderbouw van het secundair onderwijs, heeft zittenblijven in de bovenbouw een negatief effect op de prestaties in het hoger onderwijs, zowel op korte als lange termijn.

In vergelijking met normaalvorderende leerlingen halen zittenblijvers in de bovenbouw minder vaak hun bachelordiploma.

Hieruit blijkt dus dat vooral zittenblijven op latere leeftijd negatieve gevolgen heeft voor de hogere schoolloopbaan van leerlingen.

Langetermijneffecten van zittenblijven

De langetermijneffecten van zittenblijven (in zowel basis- als secundair onderwijs) zijn moeilijk in kaart te brengen omwille van een gebrek aan longitudinale gegevens. Wel werd op basis van de gegevens van het LOSO-onderzoek een verband gevonden tussen zittenblijven en ongekwalificeerd uitstromen; een vaststelling die overeenkomt met internationaal onderzoek naar voortijdig schoolverlaten (drop-out) (Lamote, 2013). Daarnaast blijkt uit het LOSO-onderzoek dat leerlingen die ooit bleven zitten, vier keer zoveel kans hebben om na het secundair onderwijs meteen door te stromen naar de arbeidsmarkt.

Invloed van zittenblijven op prestaties van andere leerlingen

Voorstanders van zittenblijven argumenteren vaak dat zittenblijven gunstig is voor de leerprestaties van de medeleerlingen. De veronderstelling is dat de aanwezigheid van zwakke leerlingen in de klas een negatieve invloed heeft op leerproces van de andere leerlingen. Tot op heden is er in Vlaanderen geen onderzoek naar de effecten van zittenblijven op prestaties van andere leerlingen, maar internationaal onderzoek ondersteunt deze opvatting niet. Uit een Amerikaanse studie op basis van leeftijdsvergelijkingen blijkt dat de schoolse prestaties van normaalvorderende leerlingen niet negatief beïnvloed geweest zouden zijn wanneer zittenblijvers toch mee waren overgegaan naar het volgende leerjaar (Hong & Raudenbush, 2005).

IV. Waarom heeft Vlaanderen een hoog percentage zittenblijvers?

Hoewel onderzoek aantoont dat zittenblijven doorgaans niet rendeert en op lange termijn zelfs enkele negatieve effecten met zich meebrengt, worden leerlingen vaak geadviseerd hun jaar te dubbelen. Meerdere oorzaken liggen aan de basis van het hoge percentage zittenblijvers in Vlaanderen. Zo wordt onder andere aangenomen dat het hanteren van het jaarklassensysteem en de positieve opvattingen van leerkrachten ten aanzien van zittenblijven mogelijk een rol spelen.

In Vlaanderen geldt de vrijheid van onderwijs, constitutioneel vastgelegd in Artikel 6 van de wet van 29 mei 1959 op het Schoolpact. Dit houdt onder meer in dat Vlaamse basis- en secundaire scholen vrij zijn in hoe ze hun onderwijs inrichten. Naast het gebruik van pedagogische methodes is de indeling van leerlingen in klasgroepen de keuze van de inrichtende macht. Scholen beslissen dus zelf hoe ze hun leerlingen groeperen en bijgevolg ook in welke groep een leerling thuishoort. Het jaarklassensysteem is de meest gangbare groeperingsvorm in het Vlaamse onderwijs. Leerlingen worden in leerjaren ingedeeld op basis van hun geboortjaar en aan elk leerjaar wordt bepaalde leerstof toegewezen. De redenering hierachter is dat kinderen

van dezelfde leeftijd ook dezelfde onderwijsbehoeften hebben en op hetzelfde tempo ontwikkelen. Wanneer een leerling niet mee kan, lijkt de meest voor de hand liggende oplossing de leerling te laten aansluiten bij een jongere leeftijdsgroep door hem/haar te laten dubbelen. Bovendien zorgt zittenblijven voor meer homogene klassen wat betreft prestatieniveau, wat het lesgeven zou vereenvoudigen.

De praktijk van zittenblijven is geworteld in het jaarklassensysteem. Bovendien blijkt uit onderzoek op basis van de SiBO-data¹⁰ dat de meeste leerkrachten en directeurs in het Vlaams onderwijs zittenblijven als een zinvolle maatregel beschouwen voor leerlingen die aan het eind van het schooljaar de vooropgestelde doelen niet halen. Dat leerkrachten gemiddeld genomen positief staan ten aanzien van zittenblijven is een logisch gevolg van de vaststelling dat zittenblijven op korte termijn wél een positieve invloed heeft op de prestaties en het psychosociaal functioneren van leerlingen. Leerkrachten observeren vooral deze gunstige effecten tijdens het bisjaar waarbij ze de zittenblijver kunnen vergelijken met zijn leerjaargenoten en hebben doorgaans weinig zicht op de langetermijneffecten van zittenblijven.

Wel werd in het SiBO-onderzoek vastgesteld dat er verschillen zijn wat betreft de opvattingen over zittenblijven tussen leerkrachten. Zo zijn het voornamelijk de leerkrachten uit het eerste en tweede leerjaar die zittenblijven positief beoordelen, terwijl leerkrachten uit de derde kleuterklas hier iets minder positief tegenover staan. De overtuigingen van leerkrachten en directie in basis- en secundair onderwijs werden verder onderzocht door Juchtmans en Vandenbroecke (2013). Zij namen 19 interviews af bij leerkrachten, directeurs, zorgcoördinatoren en CLB-medewerkers in twee basis- en drie secundaire scholen om zo meer inzicht te krijgen in hoe deze overtuigingen tot stand komen en welke redenen door verschillende actoren aangehaald worden wanneer een leerling wordt geadviseerd zijn/haar jaar opnieuw te doen. Uit hun onderzoek blijkt dat leerkrachten in het kleuter- en lager onderwijs zittenblijven vooral als zinvol beschouwen wanneer een leerling niet 'schoolrijp' is. Ook wanneer een leerling de basisleerstof onvoldoende beheerst, maar men het gevoel heeft dat hij of zij de leerstof eigenlijk wel aankan, wordt zittenblijven naar voren geschoven als een goede oplossing. Het idee is immers dat de leerling op die manier een jaar extra tijd 'koopt' om de basisleerstof onder de knie te krijgen. Verder blijkt dat leerkrachten zittenblijven aangewezen vinden wanneer een leerling leerachterstand vertoont door externe omstandigheden (zoals bij anderstalige nieuwkomers of kinderen die lange tijd ziek waren). Indien de leerachterstand echter een gevolg is van een lager IQ of wanneer leerlingen kampen met leer- of gedragsstoornissen, zijn leerkrachten van mening dat zittenblijven niet de juiste oplossing is. Extra tijd lost in dat geval de oorzaak van de leerachterstand niet op. In het basisonderwijs worden deze leerlingen dan ook

¹⁰ In het kader van het SiBO-onderzoek werd tussen 2002 en 2011 aan het eind van elk schooljaar een vragenlijst afgenomen bij de leerkracht die dat schooljaar verantwoordelijk was voor één of meer leerlingen uit de SiBO-steekproef. Er zijn data ter beschikking van leerkrachten die lesgeven aan de derde kleuterklas tot en met het vijfde leerjaar in 122 scholen.

vaker naar het buitengewoon onderwijs verwezen. In het secundair onderwijs is men eerder geneigd aan de hand van een B-attest te heroriënteren naar een andere studierichting die meer aansluit bij de mogelijkheden van de leerling. Wanneer een leerling in het secundair onderwijs de basisleerstof niet voldoende beheerst omwille van zijn/haar attitude, geven de geïnterviewde leerkrachten aan zittenblijven wel zinvol te vinden, om zo de leerling “wakker te schudden”.

V. Suggesties voor beleid, praktijk en onderzoek

Samengevat toont het huidige Vlaams onderzoek dat zittenblijven minder gunstig is dan doorgaans gedacht wordt. Op lange termijn blijkt zittenblijven een aantal negatieve gevolgen te hebben voor de leerlingen. Toch mag hieruit niet zonder meer geconcludeerd worden dat zittenblijven een slechte onderwijspraktijk is en dus afgeschaft zou moeten worden. De resultaten van de meeste studies hebben immers steeds betrekking op “de gemiddelde zwakke leerling”. Gemiddeld genomen is zittenblijven niet de beste oplossing wanneer een leerling leermoeilijkheden vertoont. In de realiteit is elk kind en elke situatie anders. Bovendien vertonen ook risicoleerlingen die toch doorstromen moeilijkheden op verschillende vlakken, zoals een verhoogd risico om later te blijven zitten. Niettemin geven de onderzoeksresultaten nuttige informatie over de trends in de effecten van zittenblijven waaruit volgende suggesties voor praktijk en beleid kunnen worden afgeleid.

Ten eerste lijkt het ons van belang om (toekomstige) leerkrachten aan te sporen zich te informeren over de pro's en contra's van zittenblijven en deze informatie te gebruiken in onderbouwde oordelen in elke specifieke situatie.

Ten tweede is er behoefte aan meer informatie en inspiratie rond de verschillende alternatieve mogelijkheden om leerlingen met een leerachterstand op gepaste manier op te vangen. We willen leerkrachten en scholen daarom aansporen om actief op zoek te gaan naar andere vormen van remediëring voor leerlingen die dreigen achterop te lopen. Het inspiratieboek ‘Samen tot aan de meet – Alternatieven voor zittenblijven’ (Juchtmans et al., 2012) kan hiertoe een bron van inspiratie zijn voor directie en leerkrachten. Deze praktijksuggestie impliceert ook een belangrijke taak voor lerarenopleiders en pedagogische begeleiding. Om voor elke leerling een ononderbroken leerproces te garanderen, moeten leerkrachten goed kunnen inspelen op de individuele noden van elk kind. Dit vraagt om specifieke kennis en de vaardigheid om te differentiëren in de klas. Deze competentie verdient herhaalde aandacht tijdens lessen en stage-momenten in de lerarenopleiding. Op de website www.differentiatieinonderwijs.be zijn heel wat tips voor lerarenopleiders terug te vinden om toekomstige leraren voor te bereiden op de heterogeniteit waarmee ze in het onderwijs geconfronteerd zullen worden.

Bij heel wat leerlingen wordt er getwijfeld over al dan niet zittenblijven, maar mogelijks nog belangrijker dan de uiteindelijke beslissing zijn de maatregelen die genomen zullen worden om het leerproces van de leerling te ondersteunen. Een derde suggestie is dan ook dat, als beslist wordt tot zittenblijven, meteen ook de vraag gesteld moet worden hoe het bisjaar er best uit zal zien voor deze leerling. De wijziging in het decreet basisonderwijs, waardoor scholen aandachtspunten moeten formuleren voor het bisjaar, is dan ook een stap in de goede richting.

Een vierde suggestie vloeit voort uit de praktijk van zittenblijven als een gevolg van het huidige onderwijssysteem. Momenteel zijn er in Vlaanderen al heel wat basis- en secundaire scholen die experimenteren met flexibele leerwegen, zoals individuele leertrajecten, alternatieve vormen van evaluatie of structuren die het gangbare jaarklassensysteem overstijgen. Flexibele leerwegen staan momenteel hoog op de beleidsagenda. Zo gaf Vlaams minister Hilde Crevits opdracht tot een onderzoek naar flexibele leerwegen in Vlaanderen¹¹ en buigt Katholiek Onderwijs Vlaanderen zich over de hervorming van de leerplannen voor het Katholieke basisonderwijs, waarin de leerplandoelen niet meer ingedeeld zullen worden in leerjaren.

Tot slot zijn we van mening dat zittenblijven in vraag gesteld moet blijven worden en dat bijkomend onderzoek nodig is. Bestaand onderzoek focust voornamelijk op prestaties in wiskunde en taal, terwijl andere studiedomeinen buiten beschouwing worden gelaten. Verder werd er tot nu toe in Vlaanderen enkel onderzoek gedaan naar zittenblijven in de derde kleuterklas en het eerste leerjaar, en is er nog maar weinig geweten over zittenblijven in de overige leerjaren van het lager onderwijs. In het secundair onderwijs is er geen recent onderzoek naar de psychosociale effecten van zittenblijven en lange termijnuitskomsten van zittenblijven. Bovendien verschillen de effecten van zittenblijven mogelijks voor verschillende leerlingengroepen. Aan deze differentiële effecten werd tot op heden maar weinig aandacht besteed. De vraag wat maakt dat sommige leerlingen wel baat hebben bij een jaartje extra onderwijs blijft zo onbeantwoord.

VI. Referenties

- ALLEN, C.S., CHEN, Q., WILLSON, V.L., & HUGHES, J.N. (2009). Quality of research design moderates effects of grade retention on achievement: A meta-analytic, multilevel analysis. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 31, 480-499.
- DEMANET, J. & VAN HOUTTE, M. (2013). Grade retention and its association with school misconduct in adolescence: a multilevel approach. *School Effectiveness and School Improvement: An International Journal of Research, Policy and*

¹¹ Beleidsbrief Onderwijs 2015-2016, ingediend door viceminister-president Hilde Crevits op 16 oktober 2015.

Practice, 24(4), 417-434.

DEMANET, J. & VAN HOUTTE, M. (2015). Social capital erosion in education? A closer look at the social implications of grade retention. (*Paper presented at the ESA mid-term conference of the research network 'Sociology of Education'*).

GADEYNE, E., ONGHENA, P., & GHESQUIERE, P. (2008). Child and family characteristics associated with nonpromotion in preprimary education. *Exceptional Children*, 74(4), 453-469.

GOOS, M., VAN DAMME, J., ONGHENA, P., PETRY, K., & DE BILDE, J. (2013). First-grade retention in the Flemish educational context: Effects on children's academic growth, psychosocial growth and school career throughout primary education. *Journal of School Psychology*, 51, 323-347.

HONG, G., & RAUDENBUSH, S.W. (2005). Effects of kindergarten retention policy on children's cognitive growth in reading and mathematics. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 27, 205-224.

JUCHTMANS, G., FRANCK, E., DE ROOVER, K., VANDENBROUCKE, A., KNIPPRATH, H., & HUYBRECHTS, J. (2012). *Samen tot aan de meet. Alternatieven voor zittenblijven. Inspiratieboek*. Antwerpen: Garant.

JUCHTMANS, G. & VANDENBROECKE, A. (2013). Overtuigingen als sleutel om zittenblijven te begrijpen en terug te dringen: Een kwalitatieve analyse van overtuigingen over zittenblijven in Vlaamse scholen. *Pedagogische studiën*, 90, 4-15.

LAMOTE, C. (2013). *Less successful pathways through secondary school. Studies on grade retention and early school leaving* (Doctoral dissertation). KU Leuven, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.

LAMOTE, C., PINXTEN, M., VAN DEN NOORTGATE, W., & VAN DAMME, J. (2014). Is the cure worse than the disease? A longitudinal study on the effect of grade retention in secondary education on achievement and academic self-concept. *Educational Studies*, 40(5), 496-514.

SPRUYT, B., LAURIJSEN, I., & VAN DORSSELAER, Y. (2009). Kiezen en verliezen. Een analyse van de keuze na het krijgen van een B-attest in het Vlaamse secundair onderwijs als een replicatie van Kloosterman en De Graaf (2009). *Mens & Maatschappij*, 84, 279-299.

VANDECANDELAERE, M. (2015a). *Ready or not? A study on the effects of kindergarten retention*. (Doctoral dissertation). KU Leuven, Faculteit Psychologie

en Pedagogische Wetenschappen.

VANDECANDELAERE, M., SCHMITT, E., VANLAAR, G., DE FRAINE, B., & VAN DAMME, J. (2014). Effects of kindergarten retention for at-risk children's psychosocial development. Accepted for publication in *Educational Psychology*.

VANDECANDELAERE, M., SCHMITT, E., VANLAAR, G., DE FRAINE, B., & VAN DAMME, J. (2015b). Effects of kindergarten retention for at-risk children's mathematics development. *Research Papers in Education*, 30(3), 305-326.

VLAAMS MINISTERIE VAN ONDERWIJS EN VORMING (1997). *Decreet Basisonderwijs*. Retrieved from <http://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=1225>

VLAAMS MINISTERIE VAN ONDERWIJS EN VORMING (2013). *Masterplan hervorming S.O.* Retrieved from <http://www.hervormingsecundair.be/krachtlijnen>

VLAAMS MINISTERIE VAN ONDERWIJS EN VORMING (2015). *Voorpublicatie Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs - schooljaar 2014-2015*. Retrieved from <http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken/2014-2015/statistischjaarboek2014-2015/publicatiestatistischjaarboek2014-2015.htm>